

Notă asupra unor capace de lut cu trăsături umane de la Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), jud. Hunedoara

Cristian Eduard ȘTEFAN*

Radu PETCU**

Abstract: In this article, the authors present five clay lids with human traits discovered at Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), Hunedoara County. The contexts of their discovery belong to Turdaș tradition being revealed on the occasion of some rescue excavations made on the A1 Motorway, Deva-Orăștie sector. Beside these clay lids other artifacts with human traits were also discovered in this settlement, such as anthropomorphic representations on pottery, clay "altars", anthropomorphic vessels and clay figurines. Interesting fact is that human representations depicted on those kind of artifacts mentioned before are very similar one to another.

Rezumat: În acest articol autorii prezintă cinci capace de lut cu trăsături umane descoperite la Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), jud. Hunedoara. Contextele descoperirii lor aparțin tradiției de tip Turdaș fiind dezvelite cu ocazia unor săpături arheologice preventive făcute pe traseul Autostrăzii A1, sectorul Deva-Orăștie. În afara acestor capace de lut și alte artefacte cu trăsături umane au fost descoperite în această așezare, cum ar fi reprezentările antropomorfe de pe ceramică, „altare” de lut, vase antropomorfe și figurine de lut. Un fapt interesant este similaritatea dintre aceste tipuri de reprezentări de pe artefactele menționate mai sus.

Keywords: Chalcolithic, Turdaș, clay lids, Șoimuș, pottery.

Cuvinte cheie: eneolitic, Turdaș, capace de lut, Șoimuș, ceramică.

◆ Introducere

În perioada 16 august – 16 noiembrie 2011, o echipă formată din specialiști de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva și Muzeul Național de Istorie a României, a desfășurat cercetări arheologice preventive pe traseul viitoarei autostrăzi A1, segmentul Deva – Orăștie. În punctul *La Avicola* (Ferma 2) a fost cercetată o parte dintr-un complex de așezări, fiind dezvelite aproximativ 700 de complexe arheologice databile în perioadele neolitic, epoca bronzului, epoca romană, post-romană și medievală timpurie (R. Petcu *et alii* 2012; C.E. Ștefan *et alii* 2013, p. 49–50; C.E. Ștefan 2014, p. 14–22). Așezarea neolitică este poziționată în imediata apropiere a râului Mureș (pl. I/1-2) și cuprinde două faze principale de locuire: o primă fază corespunde unei așezări constituite din bordeie, apoi se constată o nivelare a terenului cu un sediment brun cenușos, urmat de a doua fază de locuire, care corespunde resturilor unor locuințe de suprafață. Analiza primară a materialului arheologic a dus la concluzia că așezarea neolitică aparține stilului ceramic Turdaș (C.E. Ștefan *et alii* 2013, p. 52–53, în concordanță cu mai vechile opinii: F. Drașovean, M. Rotea 1986, p. 21–22; S.A. Luca 1997, p. 70; S.A. Luca 2008, p. 165, nr. cat. 406).

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, str. Henri Coadă, 11, București, e-mail: cristarh_1978@yahoo.com.

** Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, e-mail: radu.petcu@vanderlay.ro.

◆ Piese și contexte

- 1) Capac prosopomorf, de culoare cărămiziu deschis, pastă semifină, degresantul folosit fiind nisipul, descoperit în stare fragmentară. Sunt figurați ochii prin două incizii clare, orizontale, nasul printr-o proeminență semicirculară și sprâncenele printr-o ușoară prelungire a părții superioare a capacului (pl. II/2a-c). Decorul păstrat constă din benzi laterale cu câte șase rânduri de incizii în pasta moale. Acesta a fost descoperit în **Complexul 239**, în martorul central. **C. 239** reprezintă un șanț cu lungimea de 54 m, lățimea maximă de 4,1 m și o adâncime maximă de 2,2 m. Șanțul conținea fragmente de chirpici, ceramică, fragmente de figurine antropomorfe, greutate de lut, piese din silex și obsidian, o râșniță, oase umane, oase de animale, piese din os și corn, vase miniaturale. Era orientat NE-SV și a avut trei refaceri în perioada de utilizare. Probabil funcția sa inițială a fost probabil aceea de scurgere a apei, fiind folosit ulterior și ca mijloc de delimitare a unor locuințe sau gospodării sau ca arie de activitate pentru diverse ocupații cotidiene (pl. II/1).
- 2) Capac cu reprezentare antropomorfă în relief, de culoare cărămiziu închis, pastă semifină, degresantul folosit fiind nisipul, descoperit în stare fragmentară. În partea superioară este figurată o față umană în relief, de formă triunghiulară, cu ochii și nasul clar reliefați. Decorul constă din benzi laterale, verticale, incizate în pasta moale umplute la rândul lor cu incizii (pl. II/3a-3b). Capacul a fost descoperit în **Complexul 239**, la adâncimea de 0,25 m.
- 3) Capac cu reprezentări antropomorfe în relief, simetrice, de tip Janus, de culoare cenușie, pastă semifină, ca degresant fiind folosit nisipul. Piesa a fost descoperită în stare fragmentară, având figurate în partea superioară două fețe umane, de formă triunghiulară, cu nasul, ochii și gura clar reliefate, cu două perforații în partea superioară. Decorul constă din benzi incizate, unele triunghiulare, dispuse pe corpul vasului, umplute la rândul lor cu alte incizii orizontale, dar și alte incizii grupate într-un decor de tip „spic de grâu”. Unele dintre incizii sunt umplute cu vopsea de culoare roșie (pl. III/2a-c). Piesa a fost descoperită în **Complexul 270**, la adâncimea de 0,50-0,60 m. **C. 270** reprezintă o structură cu lungimea de 6,9 m, lățimea de 4,4 m și adâncimea de 1,3 m (cel mai probabil o locuință semi-îngropată, care apoi a fost dezafectată și umplută cu ceramică fragmentară, figurine antropomorfe, chirpici, silex, oase umane, oase de animale prelucrate și neprelucrate, piese de corn, cochilii, unelte din piatră șlefuită, un disc de lut și strecuratoare fragmentară). **C. 270** a fost umplut sistematic, fără lentile de depuneri naturale. Oasele umane erau reprezentate de un fragment de calotă craniană și de o mandibulă ruptă în două, fără a se putea preciza dacă provin sau nu de la același individ. Complexul prezintă mai multe alveolări și trepte pe laturile nordică și sudică (pl. III/1).
- 4) Capac prospomorf, de culoare cenușie, pastă semifină, ca degresant fiind folosit nisipul. Piesa este în stare fragmentară, nasul, ochii și urechile fiind bine reliefate; prezintă două perforații în partea superioară, iar decorul constă din benzi laterale incizate în pasta moale (pl. IV/2a-c). Capacul a fost descoperit în **Complexul 444B**, care reprezintă o groapă din a cărei umplutură au fost recuperate fragmente ceramice, plastică antropomorfă, chirpici, fragmente de vatră, silex, obsidian, o

râșniță, un perculator, oase de animale prelucrate și neprelucrate, obiecte din corn, cochilii. Diametrul gropii era de circa 2 m, iar adâncimea maximă de 2,8 m, fiind situată în imediata proximitate a **Complexului 444A**. În interiorul **C. 444B** au fost observate depuneri multiple de sedimente de culoare brun, cafeniu și galben (pl. IV/1).

- 5) Capac prosopomorf, de culoare cenușie, pastă semifină, ca degresant fiind folosit nisipul. Piesa este în stare fragmentară, nasul și ochii fiind bine reliefate. Decorul constă într-o serie de benzi incizate în pasta moale a piesei, umplute la rândul lor cu incizii succesive (pl. V/1a-c). Capacul a fost descoperit în stratul arheologic, la o adâncime de 0,30-0,40 m.

◆ Analogii și discuții

Piese asemănătoare au fost descoperite și în alte așezări turdășene, cum ar fi cea de la Turdaș-Luncă (M. von Roska 1941, p. 248-249, Taf. CII, CIII) sau vinčiene, precum cele de la Hodoni, Liubcova sau Parța, ca să dăm numai câteva exemple (C.E. Ștefan 2014, 21).

Interesant ni se pare faptul că în cadrul aceleiași așezări, în cazul nostru situl turdășean de la Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), avem mai multe forme de reprezentare a corpului uman. Aici avem de a face cu vase antropomorfe (C.E. Ștefan 2014, p. 15-16, fig. 3, 4), cu reprezentări antropomorfe pe vase (C.E. Ștefan *et alii* 2013, p. 49-66) și piesa prezentată de noi în acest articol (pl. II/3a-3b), „altare” cu caracteristici umane (C.E. Ștefan 2014, p. 16-18, fig. 6, 10) și figurine antropomorfe, care urmează să fie analizate într-un studiu separat în viitorul apropiat. Surprinzătoare sunt unele trăsături comune prezente în toate aceste forme de reprezentare antropomorfă enumerate mai sus, cum ar fi: forma mai mult sau mai puțin triunghiulară a capului și absența unor caracteristici ale feței (ambele putând sugera măști), aspectul general al corpului, unele elemente de decor.

Importantă este și prezența pigmentului de culoare roșie pe piesa de la pl. III/2a-c, care ne duce cu gândul la analogia vas-corp uman, discutată în literatura de specialitate (G. Naumov 2008, p. 93-101; Al. Dragoman 2009, p. 95-112). Pentru vasele Vădastra s-a sugerat că această culoare roșie ar reprezenta sângele, iar culoarea albă incrustată oasele unui corp uman (Al. Dragoman 2009, p. 101). În acest context merită menționat faptul că pictura cu alb și/sau roșu este prezentă de asemenea și pe unele dintre figurinele antropomorfe de la Șoimuș-La Avicola (Ferma 2). În aceeași notă, se poate remarca din descrierile făcute pieselor și contextelor de mai sus, că avem cel puțin două situații în care este atestată prezența oaselor umane în contextele respective: **C. 239** și **C. 270**. Prezența oaselor umane în astfel de contexte ne-ar putea duce cu gândul la separarea gropilor în două categorii: „rituale” și „domestice”, însă așa cum bine au observat unii autori nu este întotdeauna cazul să facem o asemenea separare. Oasele umane puteau fi artefacte în sine sau puteau fi privite ca având o importanță secundară în legătura cu „înmormântarea” altui artefact (J. Thomas 1999, p. 68). Aici ni se pare important de subliniat un fapt care vine să întărească ideea anterioară, și anume că gropile cu oase umane și cele fără oase umane de la Șoimuș nu diferă substanțial în termeni de structură a depunerilor (vezi *infra* – descrierea complexelor). De asemenea, oase umane au fost descoperite și în contexte aparținând altor culturi, cum ar fi vertebrele din *Groapa i* de la Vădastra (Al. Dragoman 2013, p. 115). Un studiu relativ recent repune în discuție conceptul de „depunere structurată” apărut în arheologia britanică la mijlocul anilor '80 ai secolului trecut și preluat apoi de numeroși specialiști ai domeniului, arătând, printre altele, că fără a

exista o anume intenționalitate a gestului în depunerile de artefacte din gropi, analiza acestora ne poate spune foarte multe lucruri despre societățile arhaice respective (D. Garrow 2012, p. 85-115).

După J. Chapman, umplerea unei gropi este o metaforă, reîncorporarea unui material actual într-un context definit prin depuneri mai timpurii. În așezări, săparea gropilor poate fi văzută ca mediind un schimb cu strămoșii, noul material pentru cel vechi, atunci când gropile sunt săpate în niveluri mai timpurii (J. Chapman 2000, p. 64-65).

În termenii tipurilor de decor avem benzile incizate tipice culturii Turdaș, prezente și pe alte tipuri de recipiente la Șoimuș-La Avicola (*Ferma 2*) (C.E. Ștefan *et alii* 2013, p. 65, pl. XI/fig. 3; p. 66, pl. XII/fig. 2, 4), Turdaș-Luncă (S.A. Luca 2001, fig. 25/7; 30/10; 42/8) sau Orăștie-Dealul Pemilor (*punct X2*) (S.A. Luca 1997, pl. XI/12; XII/5; XIV/2, 6, 8-16; XX/16; XXIII/1, 2; XXV/3-7; XXIX/9). Pe de altă parte, prezența perforațiilor în partea superioară a unora dintre capacele prezentate de noi ne dă unele indicii cu privire la faptul că erau și piese funcționale, nu numai obiecte folosite în cadrul unor anumite ceremonii. Probabil aceste două funcții coexistau, neexistând o separație în mentalul oamenilor preistorici.

Demnă de atenție este și ideea că unele recipiente rămân active și după ce sunt deteriorate parțial sau total, așa cum o atestă exemplele etnografice. Ele pot fi utilizate în alte scopuri decât cele inițiale, ca parte integrantă a gesturilor respectivei colectivități umane (Al. Dragoman 2013, p. 116, 118).

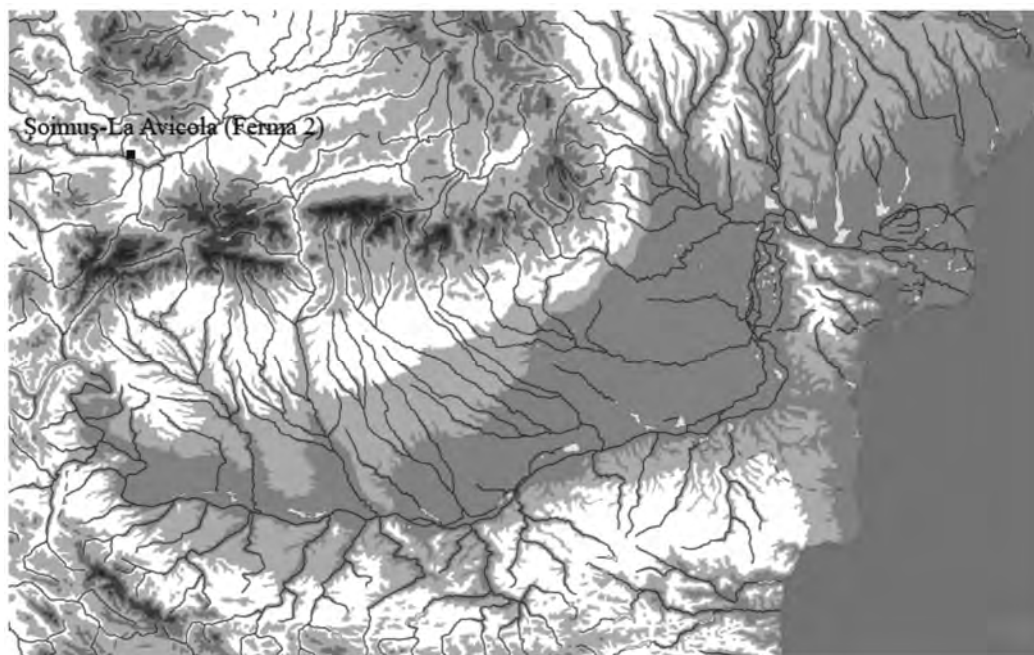
Capace prosopomorfe sau vase cu caracteristici umane au fost descoperite și în alte arii culturale, cum ar fi Hamangia (V. Voinea, G. Neagu 2006, p. 154, pl. II/fig. 4), Vădastra (Al. Dragoman 2013, fig. 5.2, 5.6) sau Stoicani-Aldeni (I.T. Dragomir 1983, p. 83-84, fig. 45/7). Se pare că există o „modă” în prima jumătate a mileniului V BC în producerea și propagarea mai ales a capacelor prosopomorfe, „modă” care continuă către finalul mileniului V, astfel de piese fiind prezente și în cadrul complexului cultural Gumelnița-Karanovo VI (R.R. Andreescu 2002, p. 72-85, pl. 60-62 și pl. VI-VII; V. Voinea 2005, p. 63-65, pl. 105-114).

După cum se știe, în literatura de specialitate există diverse interpretări în ceea ce privește funcția capacelor și mai larg a vaselor cu trăsături antropomorfe, de la reprezentări ale divinităților până la mijloace de „comunicare” cu strămoșii. Acestea apar în contexte diverse (locuințe, gropi, morminte, niveluri arheologice) din diferite medii culturale, unii specialiști opinând că nu vom putea niciodată să le descifrăm adevărata funcție (S. Vitezović 2009).

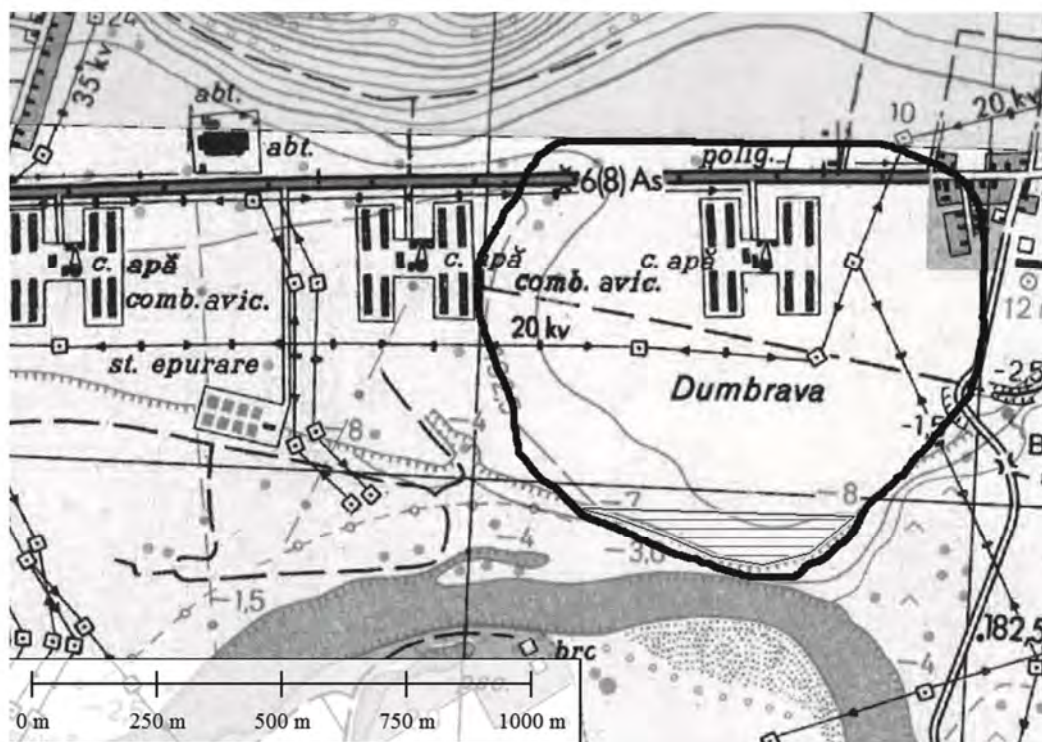
◆ Bibliografie

R.R. Andreescu 2002	<i>Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București.
J. Chapman 2000	<i>Pit-digging and Structured Deposition in the Neolithic and Copper Age, Proceedings of Prehistoric Society</i> , 66, p. 61-87.
Al. Dragoman 2009	<i>Note on Vădastra excised pots</i> , <i>SP</i> , 6, p. 95-112.
Al. Dragoman 2013	<i>O biografie a ceramicii neolitice de la Vădastra</i> , Ed. Academiei, București.

- I.T. Dragomir 1983 *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, Ed. Academiei R.S.R, București.
- Fl. Drașovean,
M. Rotea 1986 Așezarea neolitică de la Șoimuș. Contribuții la problemele neoliticului târziu din sud-vestul Transilvaniei, *Apulum*, XXIII, p. 9-24.
- D. Garrow 2012 Odd deposits and average practice. A critical history of the concept of structured deposition, *AD*, 19, 2, p. 85-115.
- S.A. Luca 1997 *Așezări neolitice pe Valea Mureșului (I). Habitatul turdășean de la Orăștie–Dealul Pemilor (punct X2)*, Bibliotheca Musei Apulensis IV, Alba Iulia.
- S.A. Luca 2001 *Așezări neolitice pe Valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș-Luncă*, Bibliotheca Musei Apulensis XVII, Alba Iulia.
- S.A. Luca 2008 *Repertoriul arheologic al județului Hunedoara*, Bibliotheca Brukenthal XXVI, Sibiu.
- G. Naumov 2008 *The vessel as human body: neolithic anthropomorphic vessels and their reflection in later periods*, în I. Berg (ed.), *Breaking the Mould: Challenging the Past through Pottery*, BAR (IS), 1861, p. 93-101.
- R. Petcu *et alii* 2012 R. Petcu, Răz. Petcu, A. Heroiu, Șoimuș 1 (La Avicola), km. 29+750 – 30+300, *Cronica Campania 2011*, p. 291–292.
- M. von Roska 1941 *Die Sammlung Zsófia von Torma in der numismatisch-archaeologischen Abteilung des siebenbürgischen Nationalmuseums*, Cluj Napoca.
- C.E. Ștefan *et alii* 2013 C.E. Ștefan, R. Petcu, Răz. Petcu, *Reprezentări antropomorfe din așezarea neolitică de la Șoimuș – La Avicola (Ferma 2), jud. Hunedoara*, SP, 10, p. 49–66.
- C.E. Ștefan 2014 Some special clay artifacts from Șoimuș – La Avicola (Ferma 2), Hunedoara County, Romania, *The Old Potter's Almanack* 19, 2, p. 14–22.
- J. Thomas 1999 *Understanding the Neolithic*, Routledge, London and New York.
- S. Vitezović 2009 Pots with faces: prosopomorphic lids in Vinča culture, *Conference held at the 15th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists (Abstract)*, Riva del Garda.
- V. Voinea 2005 *Ceramica complexului cultural Gumelnița-Karanovo VI. Fazele A1 și A2*, Ed. Ex Ponto, Constanța.
- V. Voinea, G. Neagu 2006 *Începutul eneoliticului în Dobrogea: între prejudecăți și certitudini*, SP, 3, p. 149-161.

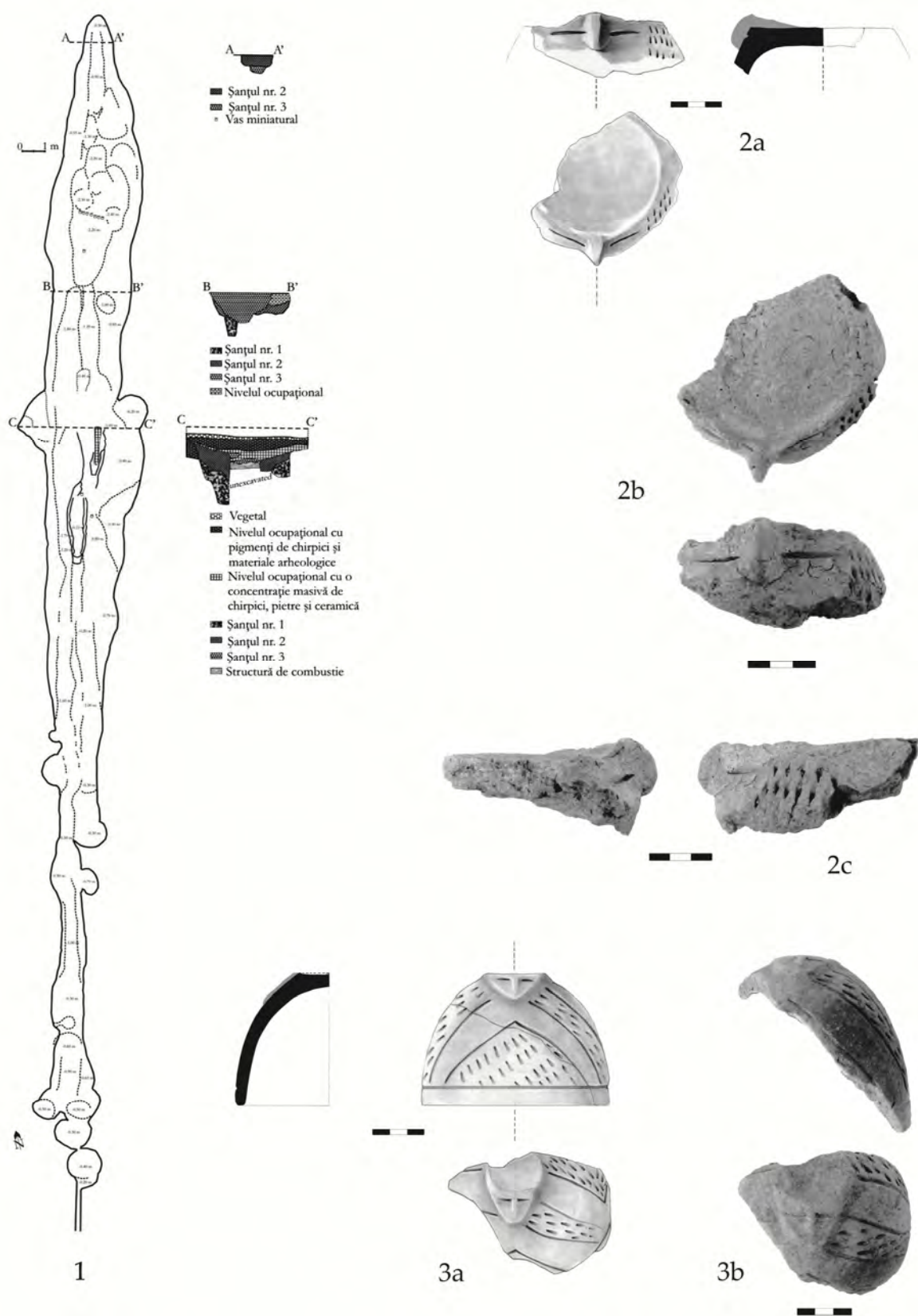
1

2

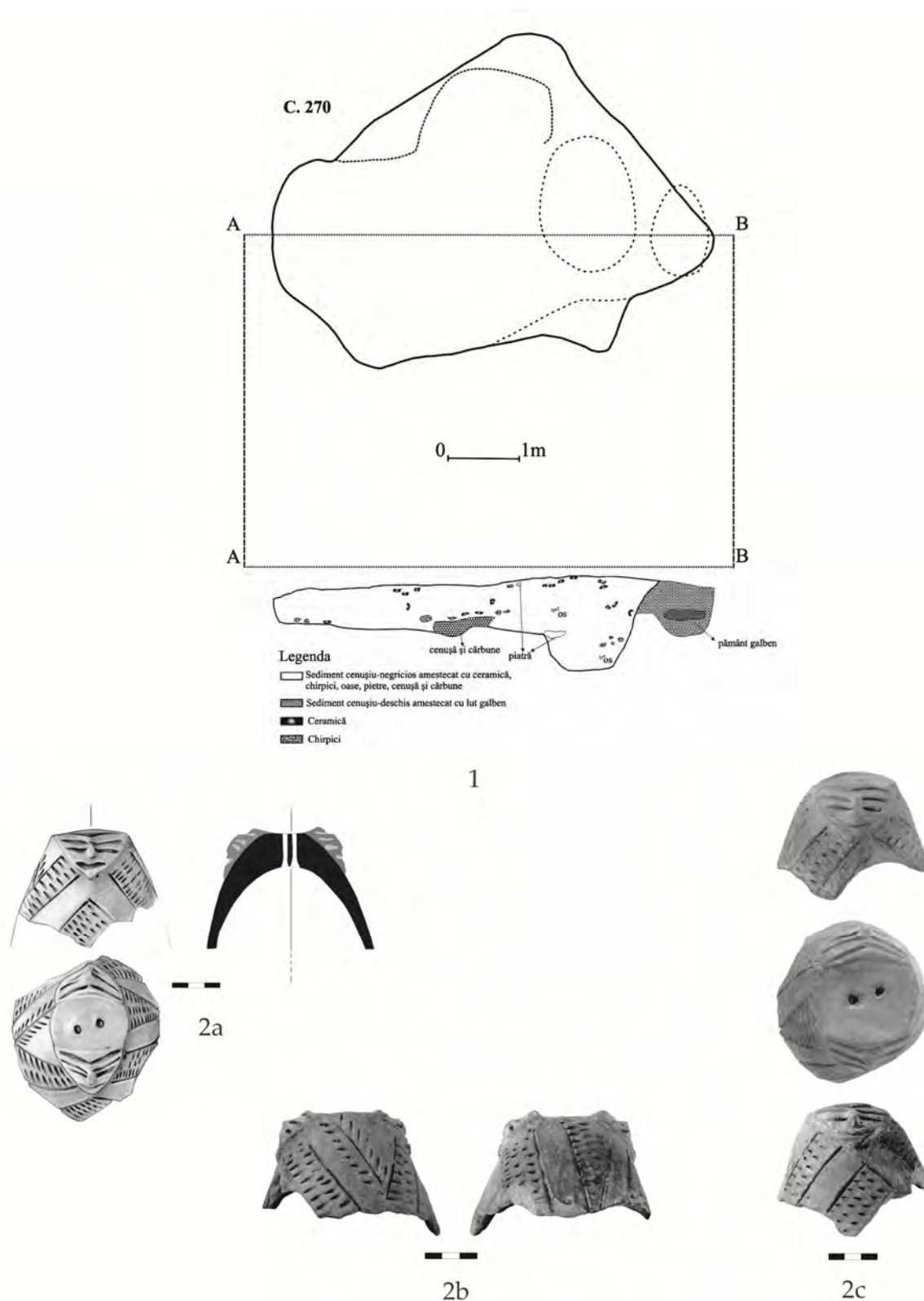
Pl. I. 1. Poziția pe hartă a așezării de la Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), jud. Hunedoara; 2. Poziția topografică a așezării de la Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), jud. Hunedoara.

1. The position on map of the settlement from Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), Hunedoara County;
2. The topographic position of the settlement from Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), Hunedoara County.

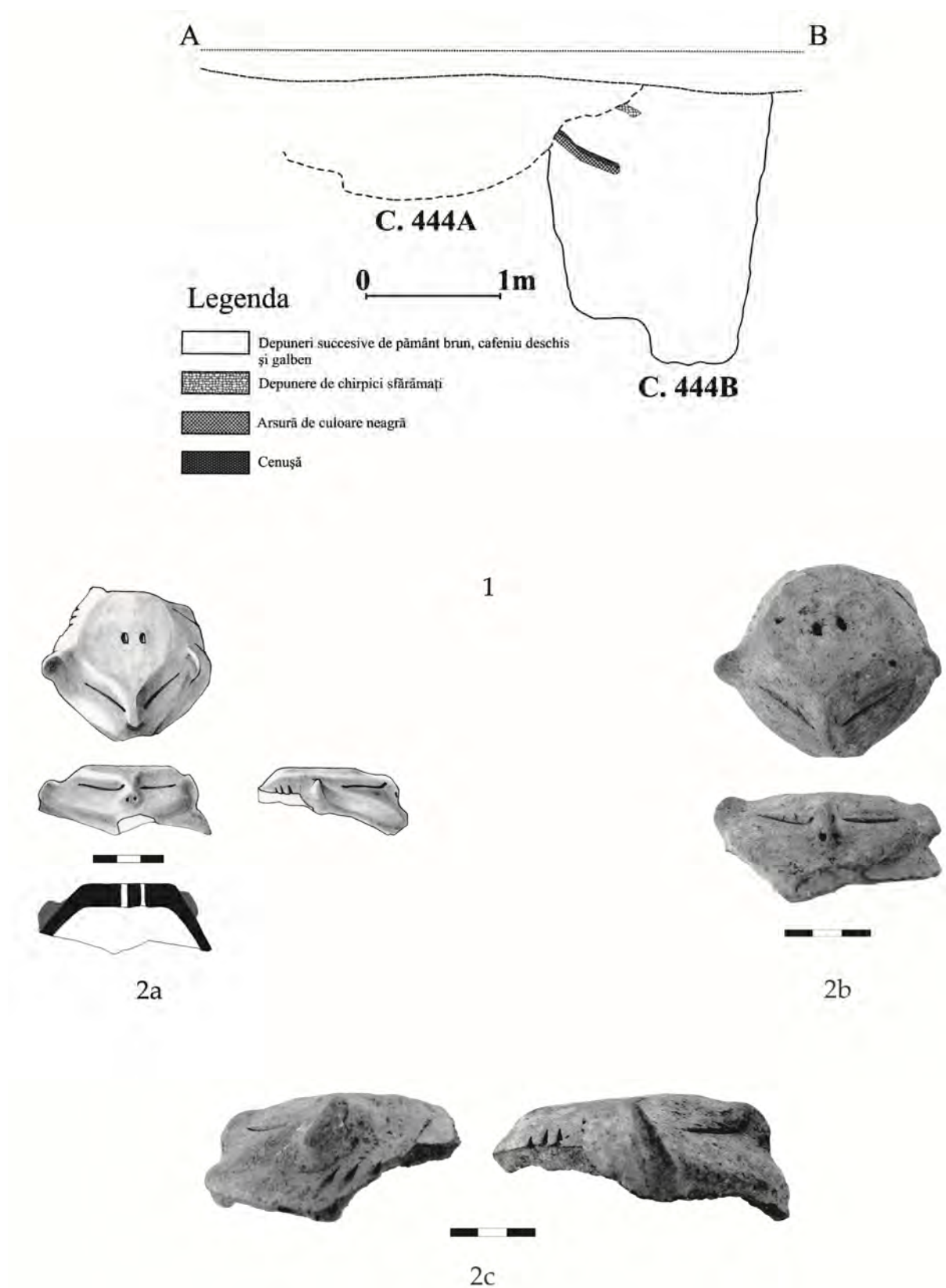
Pl. II. 1. Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), jud. Hunedoara. Complexul 239; 2a-c, 3a-b. Capace de lut din complexul 239 (desene C. Georgescu).

1. Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), Hunedoara. Feature 239; 2a-c, 3a-b. Clay lids from Feature 239 (drawings C. Georgescu).

Pl. III. 1. Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), jud. Hunedoara. Complexul 270 (plan și profil); 2a-c. Capac de lut din complexul 270 (desen C. Georgescu).

1. Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), Hunedoara County. Feature 270 (plan and section); 2-a-c. Clay lid from Feature 270 (drawing C. Georgescu).

Pl. IV. 1. Șoimuș-*La Avicola* (Ferma 2), jud. Hunedoara. Complexul 444B (profil). 2a-c. Capac de lut din complexul 444B (desen C. Georgescu).

1. Șoimuș-*La Avicola* (Ferma 2), Hunedoara County. Feature 444B (section); 2a-c. Clay lid from Feature 444B (drawing C. Georgescu).

Pl. V. 1a-c. Șoimuș-La Avicola (*Ferma 2*), jud. Hunedoara. Capac de lut din stratul arheologic (desen C. Georgescu).

1a-c. Șoimuș-La Avicola (*Ferma 2*), Hunedoara County. Clay lid from the archaeological layer (drawing C. Georgescu).